

ВІДГУК

офіційного опонента **Столярчук Олесі Анатоліївни**,
доктора психологічних наук, професора,
професора кафедри психології особистості та соціальних практик
Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
на дисертацію **Ващенко Олени Станіславівни**
**«Соціально-психологічні умови врегулювання спричинених воєнними
подіями сімейних конфліктів»**,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 053 Психологія,
галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

1. Актуальність дисертаційного дослідження. В умовах тривалої дії воєнного стану українські сім'ї перебувають у ситуації постійного стресу, невизначеності та емоційного виснаження. Це призводить до збільшення кількості конфліктів між подружжям, батьками й дітьми, загострення проблем взаєморозуміння, зростання агресивності, тривожності, емоційної відчуженості та погіршення психологічного клімату в родині. Соціально-психологічний аспект обраної дисертанткою проблеми є важливим, оскільки ефективне врегулювання сімейних конфліктів потребує врахування не лише індивідуальних психологічних особливостей членів сім'ї, а й ширших соціальних умов: рівня соціальної підтримки, адаптації до нових життєвих обставин, доступності психологічної допомоги, особливостей комунікації та механізмів подолання стресу. Водночас недостатня розробленість практичних механізмів психологічної підтримки сімей у кризовий період розвитку українського суспільства умовах посилює потребу в науковому дослідженні соціально-психологічних умов врегулювання спричинених воєнними подіями сімейних конфліктів.

2. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає в емпіричному дослідженні соціально-психологічних умов врегулювання спричинених воєнними подіями сімейних конфліктів; визначенні критеріїв і показників вивчення соціально-психологічних умов врегулювання сімейних конфліктів; розробленні й обґрунтуванні концептуальної моделі врегулювання сімейних конфліктів, пов'язаних із переживанням подружжям воєнних подій, ключовим елементом якої визначено соціально-психологічні умови врегулювання подружніх

конфліктів, що забезпечують перехід від деструктивних форм взаємодії до конструктивного вирішення суперечностей між подружжям; визначенні основних факторів, що розкривають особливості поведінки особистості у подружніх конфліктах; виявленні й обґрунтуванні трьох особистісних типів, які відрізняються рівнем конфліктності, емоційної компетентності, стресостійкості та здатності до конструктивного діалогу.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертаційного дослідження. Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні розуміння сутності поняття «сімейного конфлікту» з урахуванням сучасного соціально-психологічного контексту, зокрема умов воєнного часу; розширенні наукового розуміння функціонування сучасної сім'ї шляхом виявлення амбівалентного впливу війни на сімейну систему, що проявляється одночасним посиленням як згуртованості, так і конфліктності у подружніх стосунках; уточненні наукових уявлень про структуру соціально-психологічних чинників і умов врегулювання сімейних конфліктів під час війни шляхом інтеграції класичних підходів із сучасними концепціями психологічної травматизації, колективного стресу та соціально-психологічної дезадаптації; доповненні наукових підходів щодо організації соціально-психологічного супроводу подружніх пар з метою врегулювання спричинених воєнними подіями сімейних конфліктів; розширенні соціально-психологічних засобів оптимізації психоемоційного стану подружжя та покращення подружньої взаємодії в умовах війни.

Отримані дисертанткою дослідницькі результати мають **прикладну цінність** внаслідок розроблення й апробації авторської тренінгової програми врегулювання подружніх конфліктів, пов'язаних із переживанням подружжям воєнних подій, спрямованої на опрацювання травматичного досвіду особистості, планування її майбутнього, розвиток психологічної стійкості, емоційного інтелекту і комунікативної компетентності, а також застосування подружжям конструктивних стратегій взаємодії. Розроблену авторкою методологічну базу та структуру змістових блоків тренінгової програми доцільно впроваджувати в професійну діяльність психологів та програми підвищення їхньої кваліфікації, освітній процес закладів вищої освіти при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Сімейна психологія», «Психологія конфлікту», «Кризова психологія», «Психологічне консультування», «Психологія сімейних криз».

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, запропоновані на підґрунті проведеного здобувачкою дослідження, є новими, оригінальними та науково

обґрунтованими. Ващенко О.С. виконала поставлені дослідницькі завдання на достатньому науково-методологічному рівні. Здобувачка у своїй дисертаційній роботі праці презентувала здійснений поліконцептуальний аналіз понять сімейної взаємодії, сімейного конфлікту, обґрунтування чинників подружніх конфліктів в умовах війни, що дозволило будувати дослідження на засадах комплексного підходу та встановити стан розробленості проблеми детермінації і соціально-психологічних умов врегулювання сімейних конфліктів в актуальних наукових напрацюваннях. Методологічний апарат дослідження є цілком коректним. Результатом ґрунтовного аналізу наукових праць за проблематикою дослідження є розроблена й обґрунтована здобувачкою концептуальна модель врегулювання сімейних конфліктів, пов'язаних із переживанням подружжям воєнних подій. Науково-методична обґрунтованість результатів дослідження підтверджується дотриманням базових вимог до його організації, використанням валідних діагностичних методик, адекватних меті та завданням дослідження, дизайном експерименту, поєднанням кількісної обробки й якісного аналізу емпіричних даних.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Аналіз дисертації вказує на чітко сплановану та послідовну реалізацію здобувачкою експериментального дослідження. Його дизайн і реалізація відповідає поставленим дослідницьким завданням і вимогам до емпіричних наукових досліджень. У динаміці емпіричного дослідження логічно реалізовано констатувальний, формувальний і контрольний етапи, що дозволило визначити наявні проблеми та шляхи їх вирішення, здійснити необхідну корекційну роботу й отримати вірогідні практично значущі результати. Цьому сприяло застосування цілісного комплексу методів наукового дослідження (теоретичних, емпіричних, методів математичної статистики), вибір яких обумовлений логікою наукового пошуку.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях. Значний ступінь науково-дослідницької вмотивованості дисертантки підтверджено її апробаційним доробком, позаяк основні результати дослідження викладено в 10 наукових публікаціях, з яких 9 є одноосібними. До цього переліку входить 3 наукові статті, опублікованих у наукових виданнях, включених до переліку фахових наукових видань України за датою публікації, 1 стаття, опублікована у закордонному фаховому виданні, та 6 публікацій апробаційного характеру. Основні положення та результати дослідження викладені в публікаціях і доповідях міжнародних та українських науково-практичних конференціях.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу. Текст дисертації Ващенко О.С. має необхідний зміст, обсяг і оформлення, структурований згідно з реалізацією мети та поставлених завдань, складається зі вступу, трьох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

Вступ містить переконливе обґрунтування актуальності теми дослідження, кваліфіковано визначені мету, завдання, об'єкт, предмет, інформацію про апробацію й упровадження авторського доробку, що свідчить про логічно виважений і обґрунтований науково-понятійний апарат дослідження.

У першому розділі дисертації викладено результати аналізу основних наукових підходів у вивченні категорії сімейного конфлікту, чинників і соціально-психологічних умов його врегулювання, охарактеризовано специфіку переживання подружжям воєнних подій як причину сімейних конфліктів, описано й обґрунтовано авторську модель врегулювання сімейних конфліктів, пов'язаних із переживанням подружжям воєнних подій.

У другому розділі проаналізовано результати емпіричного дослідження соціально-психологічних умов врегулювання спричинених воєнними подіями сімейних конфліктів за відповідними критеріями та показниками: особистісно-конфліктологічним (рівень конфліктності та схильність до конфліктної взаємодії), емоційним (тривожність, депресивність, інтенсивність негативних переживань), афективно-деструктивним (рівень і форми агресивності), поведінковим (стратегії поведінки у конфлікті, конструктивність взаємодії), стресово-адаптаційним (рівень сприйнятого стресу, стресостійкість) та ресурсно-регулятивним (резильєнтність, емоційний інтелект і здатність до саморегуляції); викладено опис виявлених факторів і типів поведінки особистості у подружніх конфліктах, надано тлумачення встановлених кореляційних зв'язків між показниками вивчення соціально-психологічних умов врегулювання сімейних конфліктів під час війни.

Третій розділ містить обґрунтування й зміст розробленої дисертанткою тренінгової програми врегулювання спричинених воєнними подіями сімейних конфліктів, яка базується на інтеграції моделі соціально-психологічної реабілітації особистості та теорії сімейних систем, що забезпечує системний вплив як на індивідуальні, так і на міжособистісні ресурси подружжя, а також методичні рекомендації з впровадження вищезгаданої тренінгової програми. У розділі викладено аналіз результатів

статистичної перевірки ефективності апробації запропонованої програми шляхом двоетапної діагностики експериментальної та контрольної груп.

Висновки до розділів і загальні висновки відповідають змісту роботи та доводять дієвість виконання завдань дослідження. Додатки до роботи містять виклад авторської анкети та таблиці з конкретизованими статистичними даними констатувального етапу дослідження, що підтверджує науково-методичну обґрунтованість й презентабельність його результатів.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Аналіз тексту дисертації та наукових публікацій Ващенко О.С. свідчить про дотримання здобувачкою академічної доброчесності, позаяк у роботі відсутні ознаки академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації. Наукові положення дисертаційного дослідження оформлені з покликаннями на джерела інформації у всіх випадках використання ідей і напрацювань інших дослідників.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Для дисертаційної роботи Ващенко Олени Станіславівни характерним є системний підхід і послідовність щодо наукової інтерпретації аналізованих явищ. Проте, на наш погляд, певні положення потребують уточнень і мають дискусійний зміст.

1. У темі, об'єкті та меті дослідження фігурує його ключова дефініція – сімейний конфлікт, проте у авторській моделі та подальшому емпіричному дослідженні мова йде про подружній конфлікт, що звужує коло дослідження. На нашу думку, дисертаційне дослідження мало би більшу наукову новизну й прикладну цінність, якби увагою було охоплено й інші види сімейних конфліктів, приміром, батьківсько-дитячі.

2. При розкритті суті категорії «умови врегулювання сімейних конфліктів» авторка використовує родове поняття «чинники», що на наш погляд, є не зовсім коректним, позаяк чинники – то рушійні сили, що спричиняють врегулювання конфлікту, а умови – це середовище й обставини, що сприяють цьому.

3. У другому розділі зазначено про розроблення й використання під час констатувального етапу емпіричного дослідження авторського опитувальника, спрямованого, у формулюванні дисертантки, на виявлення впливу воєнних подій на динаміку подружніх конфліктів, визначення потреби у взаємній підтримці та розкриття соціально-психологічних умов врегулювання сімейних конфліктів, що цілком відповідає проблематиці дослідження. Однак предметний аналіз змісту цього діагностичного інструменту, розміщеного у Додатку А, засвідчив, що авторкою розроблений не опитувальник, який має стандартизований характер і вимірює визначені

психологічні якості, а анкета, спрямована на збір й подальший аналіз визначених дослідженням демографічних і психологічних характеристик досліджуваних.

4. При аналізі результатів емпіричного дослідження із застосуванням авторської анкети дисертантка локально (с. 90-91) ігнорує презентацію точних статистичних даних у відсотках чи інших кількісних позначеннях, використовуючи лише лексичні характеристики «частина досліджуваних», «більшість опитаних», «деякі опитані», що знижує презентаційну цінність емпіричних даних.

5. Подекуди у тексті дисертації зустрічаються росіянізми (приміром, протиріччя замість суперечності), орфографічні огріхи та некоректне вживання категорії «відчуття» (наприклад, відчуття тривоги, стресу), де доречно було використовувати категорії переживання, почуття чи емоційного стану.

Однак підкреслимо, що висловлені вище зауваження мають рекомендаційний характер, спрямовані на їхнє перспективне врахування і не знижують науково-прикладної цінності дисертаційного дослідження.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Дисертаційну роботу Ващенко О.С. можна охарактеризувати як самостійне, новаторське дослідження, спрямоване на вирішення актуальної для української психологічної науки та практики проблеми. Ступінь наукової новизни й актуальність дисертації, високий теоретичний рівень, оригінальність методичних підходів, достовірність та обґрунтованість дослідницьких результатів виразно демонструють здатність дисертантки до ґрунтовних досліджень, спроможності до напрацювання й апробації цінних прикладних засобів вирішення актуальних психологічних проблем. Це виражає наукову ерудицію, значну практичну компетентність, наукову зрілість і самостійність Ващенко О.С. та свідчить про її відповідність рівню доктора філософії за спеціальністю «Психологія».

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам. Таким чином, дисертація Ващенко Олени Станіславівни на тему «Соціально-психологічні умови врегулювання спричинених воєнними подіями сімейних конфліктів» є завершеною науковою працею, у якій авторкою отримано нові обґрунтовані результати, що відображають вирішення конкретного наукового завдання.

Дисертація відповідає пп. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу

вищої освіти (наукової установи) про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 р. за № 155/30023, а її авторка Ващенко Олена Станіславівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
особистості та соціальних практик
Факультету психології, соціальної роботи
та спеціальної освіти Київського столичного
університету імені Бориса Грінченка

Олеся СТОЛЯРЧУК

